

Het millenniumvraagstuk *

De politiek heeft een milleniumprobleem. De traditionele partijvorming lijkt zijn einde te naderen. De eenentwintigste eeuw zal twee hoofdstromen kennen: een economische en sociale. De economische stroming wordt waarschijnlijk het meest duidelijk vertegenwoordigd door de VVD, de sociale stroming is de richting waarvoor het CDA kiest. Een nieuw CDA dat graag met jong en oud gaat werken aan de toekomst. Gebaseerd op christelijke waarden, werkend aan een werkelijk sociale samenleving.

Een van de opvallendste vraagstukken van onze jaren is het millenniumprobleem. Je zou het zelf niet hebben bedacht. In onze technologisch steeds slimmere maatschappij hebben we computers gemaakt die op het beslissende moment niet tot twee kunnen tellen. We hebben het over machines, die doorgaans veel meer kunnen dan hun gebruikers zelfs maar beseffen. Maar op Oudjaar 1999 tot twee tellen was te moeilijk. De overigens toch zo briljante ontwerpers waren mentaal in deze eeuw blijven steken.

Communicatie en mobiliteit

Niet alleen computerontwerpers vergeten weleens vooruit te denken. Onze hele samenleving staat voor een wisse-

ling van de eeuw. De afgelopen honderd jaar hebben de mensen een dynamiek en een ontwikkeling gekend, die in de geschiedenis zonder precedent is. En het lijkt er op dat die ontwikkeling de laatste twintig jaar verder is versneld. Inderdaad, met name de computer heeft veel mogelijk gemaakt, waarover vroeger alleen maar kon worden gefantaseerd. Die ontwikkelingen hebben tal van gevolgen ook voor de verhoudingen tussen de mensen.

Ik wil twee spectaculaire voorbeelden geven. De eerste is de communicatie. Met een schotel op het dak van een lemen hut is het vandaag mogelijk dat een arm dorp in Burkina Faso 's avonds ziet hoe in het verre Nederland Martijn Krabbé en Reinout Oerlemans op de televisie miljoenen guldens uitdelen aan in de ogen van die dorpingen toch al niet erg arme mensen, alleen maar omdat toevallig hun postcode is, zoals die is. Daarvoor hadden ze Hans van der

* Dit is de tekst van de rede die CDA-lijsttrekker en fractievoorzitter De Hoop Schetter 1 mei jongstleden hield in het Nationaal Vakbondsmuseum te Amsterdam.

Togt bezig gezien allerlei producten van een welvaartsmaatschappij weg te geven aan mensen die goed lettertjes kunnen raden. Gelukkig kennen ze in Burkina Faso geen Nederlands. Want als ze waren blijven kijken, was de kans ook nog groot geweest dat ze daarna Frits Bolkestein te zien hadden gekregen, die hen vertelde dat er van de hulp aan arme landen best een miljard gulden af kan, om in Nederland de lasten te verlagen. Ik zeg het allemaal misschien wat badinerend.

Maar wat ik bedoel te zeggen is dat communicatie ons ogen heeft gegeven in de keukens van de verste bureu. En zij bij ons. Het krakerige "Hallo, Bandung", van een halve eeuw geleden is vervangen door rechtstreekse kleuren satelliettelevisie, een kwart eeuw geleden zelfs al van de maan. En telefoneren doe je over de hele wereld met je GSM-etje op de hoek van de straat, of waar het toevallig zo uitkomt. Wij weten steeds meer van elkaar. Afstand is geen belemmering meer om grondig kennis te nemen van elkaars hebben en houden. De trek naar het rijke Europa van vele, doorgaans economische migranten, kon mede daardoor ontstaan. Communicatie heeft onze wereld veranderd. Optimisten zien tegenstellingen vervagen, pessimisten zien hetzelfde gebeuren met oorspronkelijke

culturen. De wereld wordt één met *baseball*petjes, MacDonalds en de miniplaybackshow. En, laten we wel wezen, de moderne communicatie mogelijkheden hebben niet onbelangrijk bijgedragen aan het eroderen van het communistische systeem van het Sovjet-imperium. Niemand kan zijn land meer definitief op slot doen voor de ander. Ook Saddam Hussein niet.

Een tweede spectaculair voorbeeld, in het verlengde van de communicatietechnologie, is de ontwikkeling van de mobiliteit. Ik ben nog van de leeftijd, en ik heb net pas Abraham gezien, dat ik als kind met mijn ouders bij de grens met Duitsland of België voor stevige grensbomen moest stoppen. Er werd gecontroleerd en er kwamen stempels in paspoorten. Dan een stukje spannend niemandsland, en dan opnieuw grensbomen, met mensen met andere petten en uniformen en opnieuw strenge blikken die alles zagen, en waarschijnlijk veel van koffie hielden, want daar vroegen ze vaak naar. De wegen waren meestal tweebaans, en als je al op vakantie ging, bleef je relatief in de buurt, omdat het reizen zoveel tijd kostte. Nu reizen onze kinderen zelfstandig *internailend* of hoe het allemaal mag heten letterlijk de hele wereld over. Zij zien op hun leeftijd met hun eigen ogen meer van allerlei landen en

Op 1 mei jongstleden hield CDA-lijsttrekker Jaap de Hoop Scheffer in het Nationaal Vakbondsmuseum in Amsterdam een lezing over de positie van de christen-democratie nu en in de toekomst. De organisatie van deze bijeenkomst was in handen van de Schlemmergroep, een groep van jonge CDA-ers die één keer per maand bijeenkomt om van gedachten te wisselen over de toekomst van een eigentijds en herkenbaar CDA. Bij de 1 mei lezing waren ruim 100 jonge CDA-ers en jonge mensen met affiniteit met het CDA aanwezig.

volkeren dan wij vroeger op de plaatjes in het aardrijkskundeboek.

Tussen haakjes, ook die spectaculair veranderde reismogelijkheden hebben bijgedragen aan de mogelijkheden van de armen op deze wereld om het zelf te gaan halen bij de bevoorrechten. Ik wil daarmee zeggen dat het vraagstuk niet te benaderen is vanuit ouderwetse analyses die tekort doen aan de verplaatsingsdynamiek van vandaag. Het is een van de vraagstukken die te maken hebben met het maatschappelijk millenniumprobleem. We moeten mentaal tot twee gaan tellen, anders blijven we steken in de eeuw die nu op zijn einde loopt.

Traditionele partijvorming lijkt einde te naderen

In de maatschappij heeft juist en met name de politiek een millenniumprobleem. De traditionele partijvorming lijkt zijn einde te naderen. Aan de vooravond van de eenentwintigste eeuw gaat het nog tussen de bekende groeperingen. Maar hier en daar zit de sleet er in.

Het begin van de twintigste eeuw markeerde ook belangrijke en wezenlijke veranderingen. In de politiek was dat bijvoorbeeld het ontstaan van de politieke partijorganisaties in Nederland. Het politieke krachtenveld kwam zo'n honderd jaar geleden georganiseerd in kaart en de indeling van toen heeft het in grote lijnen tot vandaag volgehouden. Maar lukt dat ook in de komende eeuw? De paarse samenwerking is overigens op zich niet vernieuwend. De tegenstelling links-rechts was in Nederland van oudsher de tegenstelling tussen confessioneel en niet-confessioneel. Het was met name Abraham Kuyper die met zijn theorie van de antithese de christen-democraten pro-

beerde te verenigen tegenover socialist en liberaal. Samenwerking tussen vooral katholiek en protestant lag toen bepaald niet voor de hand. Kuyper en zijn katholieke evenknie Schaeapman zagen scherp wat bond en wat scheidde. Hun samenwerking bracht niet alleen rijke vrucht in de schoolstrijd, maar betekende ook de opmaat voor wat uiteindelijk het CDA is geworden. De partijvorming in Nederland was een wezenlijk facet van het proces van verzuiling dat de omvorming van Nederland onder de druk van de technologische vooruitgang naar een moderne markteconomie in stabiele banen leidde. Het poldermodel is echt wel wat meer dan een economisch succes van de laatste tien jaar. Zij die het poldermodel vandaag omarmen, omarmen een van de wezenskenmerken van het Nederlandse verzuilingsfenomeen, namelijk het ontwerpen en instandhouden van een ruilbeurs voor maatschappelijke wensen, opvattingen en prioriteiten. Zo'n virtueel instituut is een bijzonder kostbare vrucht van een samenleving die, elkaars eigenheden respecterend, in staat is tegenstellingen te verzoenen en afspraken te maken, waarbij ieder aan zijn trekken kan komen en daarom gemotiveerd betrokken blijft. In dat model hebben de drie belangrijkste maatschappelijke bewegingen, de christendemocratie, het liberalisme en de sociaal-democratie een efficiënte beursvloer gevonden voor hun handel en wandel. Daarom is het poldermodel werkelijk een product van de drie stromingen gezamenlijk. Geen van de drie heeft daarop eigen octrooirecht. De liberalen hebben er wellicht de minste affiniteit mee gehad. Maar ook zij hebben het steeds gebruikt, en er nauwkeurig hun voordeel mee gedaan. En naar mijn mening hebben elk van de drie voorlopig

nog lange tijd belang bij het instandhouden van dit unieke fenomeen.

Hoe kefferig liberalisme en sociaal-democratie zich op dit moment ook gedragen tegenover de christen-democratie.

Verzuiling

De verzuiling heeft elk van de stromingen in staat gesteld in meerdere of mindere mate en naar gelang men wenste, hun deel van de maatschappelijke organisatie vergaand naar eigen goeddunken in te richten. Men ging van de vooronderstelling uit dat zodoende een bijna ideale omgeving en kweekbak kon worden ontwikkeld voor versterking en doorgifte van de eigen identiteit. Hier kan men zien dat het verzuilingsdenken enerzijds stabiele vooruitgang mogelijk heeft gemaakt, maar anderzijds berustte op een conservatieve maatschappijopvatting, namelijk een die uitging van de mogelijkheid van scheiding van geesten. Zoals wij vandaag nog echt moeten wennen aan internationale vermenging, zo hield

men het in de eerste helft van deze eeuw voor mogelijk om scheidslijnen, onzichtbaar voor buitenstaanders, te trekken tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Volgens die gedachte zou de eigen identiteit nu tenminste zo sterk, zo niet sterker zich hebben ontwikkeld. Maar het tegendeel is het geval. Ik zat op een katholieke lagere school met allemaal katholieke jongens, 42, 43 per klas. Zo ging dat vroeger. Wij werden echt actief katholiek opgevoed, compleet met de kleine Catechismus. "Waartoe zijn wij op aarde?" herinneren mijn katholieke leeftijdsgenoten zich allemaal als de eerste vraag uit die Catechismus. Van mijn klas gaat bijna niemand meer naar de kerk.

De kinderen van de meeste van mijn vriendjes van toen weten weinig meer van de Bijbel. Het systeem gaf achteraf geen enkele garantie op de uitkomst die het beloofde te hebben. Waar ging het fout? Wij hadden geen afweersysteem opgebouwd. Ik denk dat een van de meest wezenlijke voorwaarden voor

"In zijn 1 mei-lezing wijst De Hoop Scheffer terecht op enkele knelpunten in de huidige samenleving. Knelpunten die liggen op het kwalitatieve vlak en die in een tijd dat ratio en kwantiteit heilig verklaard worden, helaas op de achtergrond zijn geraakt. De oplossingen en de standpunten die het CDA voor deze knelpunten aandraagt, zijn moeilijk te verklaren op basis van een links-rechts-tegenstelling. Het CDA gaat meer uit van de tegenstelling individu-gemeenschap en van het staat/markt-denken aan de ene kant en het samenleving-denken aan de andere kant. Deze 'kanteling' in het politiek/maatschappelijk denken moeten we zo snel mogelijk helder maken aan de mensen. Dan zijn 'Nieuwe wegen, vaste waarden' en 'Samenleven doe je niet alleen' heel logische verhalen, dan kunnen we onze standpunten naadloos inpassen in deze filosofie, dan hebben we echt een duidelijk profiel tegenover paars en dan is de burger eindelijk af van de kreet dat alle partijen min of meer hetzelfde denken en zeggen."

Frank A.M. van den Heuvel (aanwezig bij 1-mei-lezing)

een stevig verankerd patroon van eigen waarden en normen is het kennis nemen van alternatieven. Het is net als bij het menselijk lichaam. Overmatige bescherming tegen mogelijke besmettingen leidt tot veel grotere vatbaarheid.

Het lichaam moet de eigen weerstand opbouwen. Als ik het goed zie is de meeste weerstand nog opgebouwd in gereformeerde kringen. De cultuur daar van niet ophoudende onderlinge discussies over godsdienst en Bijbel hebben het gereformeerde zelfbewustzijn steviger gevormd dan waar dan ook. Zo belangrijk als verzuiling is geweest voor de maatschappelijke stabiliteit, zo schadelijk is het, paradoxaal genoeg dus, uiteindelijk geweest voor het instandhouden van de eigen cultuur. De verzuiling heeft daarom in het laatste kwart van deze eeuw waarschijnlijk aanzienlijk bijgedragen aan het sterke cultuurrelativisme in Nederland.

Vrijheid geïndividualiseerd, verantwoordelijkheid gecollectiveerd

Het maatschappelijk organisatieproces in Nederland gedurende de twintigste eeuw heeft nog een niet-bedoeld product opgeleverd, namelijk een onvoldoende persoonlijk verantwoordelijkheidsbewustzijn van burgers en bedrijven. De verzuiling veronderstelde een sterke betrokkenheid op de eigen identiteit. De verschillende maatschappelijke organisaties zijn niet van boven opgelegd, maar bijna altijd van onderaf opgebouwd door vele nijvere handen en geesten en geschraagd door de dubbeltes en kwartjes van de gewone man.

De politieke en maatschappelijke ontwikkeling aan het begin van deze eeuw had een sterk democratisch karakter. Natuurlijk kende men sterk leiderschap, maar persoonlijke inzet tot op het laagste niveau was een vertrekpunt.

**In Nederland is de
vrijheid bijna
volledig
geïndividualiseerd,
en de verant-
woordelijkheid is
gecollectiveerd.**

Daarom waren de organisaties buitengewoon krachtig en de successen niet gering. Gaandeweg bureaucratiseerden de verbanden tot professionele organisaties. De inmiddels sterk ontwikkelde invloed op het overheidsbestuur zorgde er voor dat de kwartjes en dubbeltes van de leden werden vervangen door de subsidiestromen van boven. Ook wet-

geving werd en wordt daardoor steeds vaker als instrument gebruikt in plaats van in de private sfeer bereikte maatschappelijke compromissen. Dit werd onlangs weer heel zichtbaar in het dispuut over deeltijdarbeid, waar Groen-Links en PvdA voor de bestuurdersweg van de wetgeving kiezen, terwijl het CDA zo verschrikkelijk graag eerst ook de eigen verantwoordelijkheid van de samenleving wil laten meespreken. De bevlogenheid aan de top is niet zo zeer minder geworden. Dat geldt voor Paul Rosenmöller bij het deeltijdwerk. Het geldt voor zovele politici vandaag en gisteren in Den Haag. Maar met het zitten in het centrum van de macht wordt ook het gebruik van veronderstelde machtsmiddelen aantrekkelijker dan de veel moeizamer weg van maatschappelijke overreding en verbondenheid. Daar wringt vandaag een heel belangrijke schoen. Het ontslaat de burgers in een samenleving van verantwoordelijkheid en legt die, ondraagbaar, neer bij de overheid. In Neder-

land is de vrijheid bijna volledig geïndividualiseerd, en de verantwoordelijkheid is gecollectiveerd.

Een interessant en misschien onverwacht voorbeeld is het gebruik van alcohol en drugs. Het is een grootse verdienste geweest van met name de kerken maar misschien nog meer van de sociaal-democratie dat men een eeuw geleden de arbeider uit de kroeg in het gezin heeft gebracht. Vakbonden en politiek hebben daar bijzonder veel energie in gestoken en de resultaten van toen kunnen in verdienste voor de maatschappij nog steeds niet hoog genoeg worden aangeslagen. Wezenlijk voor de aanpak was het betrekken van iedereen bij het resultaat. De vakbondsmen, de kerk of de partijman zat naast de arbeider. Op individueel niveau moest de motivatie plaatsvinden, anders zou het resultaat er niet zijn.

Kom daar nog eens om. Mijn redenering volgend zou zo'n probleem tegenwoordig via Haagse wetgeving worden opgelost. Er komen waarschuwingen tegen drinken op de flessen jenever, Schiedam krijgt extra heffingen, er komt een reclameverbod en we kondigen allerlei voorschriften af voor slijterijen en cafés. En aan het probleem verandert dus niets. Wetgeving dreigt daardoor steeds meer een getuigender karakter te krijgen dan het sluitstuk te zijn van een maatschappelijk debat. Wetgeving wordt dan een krachteloos instrument van bestuurders die het contact met de individuele burger zijn kwijtgeraakt. Zo trots als de sociaal-democratie tot op vandaag kan zijn op de alcoholaanpak van een eeuw geleden, zo zou zij zich moeten schamen voor de slapheid waarmee men zich opstelt ten opzichte van drugs vandaag-de-dag. Indien argumenten als "het bestaat nu eenmaal" en "dat draai je toch niet

"Mijns inziens zal er inderdaad in de komende eeuw een tweestromenland ontstaan. De indeling sociaal tegenover economisch, met CDA tegenover VVD, deel ik echter niet. Hoe ontoereikend ook, het links-rechts schema blijft een constante in de politiek. Het CDA zal altijd ingedeeld worden aan de rechterkant. Daarom zal in het tweestromenland de staat (links) tegenover de ontplooiing (rechts) komen te staan. De ontplooiingsstrooming kan de nadruk leggen op vrijheid (VVD) of verantwoordelijkheid (CDA). Het CDA zal daarom moeten strijden om de grootste partij van de ontplooiingsstroom te worden." **Evert Jan Slootweg**
(aanwezig bij 1-meilezing)

terug" zouden zijn gebruikt door de beklimmers van de Paasheuvel, dan zou het alcoholprobleem van toen inderdaad nooit zijn opgelost.

Het denken-van-bovenaf blijft trouwens niet alleen beperkt tot de politiek. Het is een breed maatschappelijk verschijnsel. Waar vroeger de topmensen in het bedrijfsleven gegroeid waren in het familiebedrijf, met een sterk sociaal verantwoordelijkheidsgevoel voor 'hun' personeel, en grote aandacht voor de continuïteit, zo ziet men overal tegenwoordig de leiding in handen gekomen van de staffunctionarissen. Zij hebben doorgaans lang niet dat gevoel van verbondenheid van de directeur/ ondernemer en beschouwen het leiden van het bedrijf als een interessante, en natuurlijk goed betaalde, bestuurlijke klus. Goudgerande optieregelingen passen

"De 1 mei-lezing van De Hoop Scheffer stimuleert het debat over de bepaling van de christen-democratische politiek aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Belangrijke vragen na zijn lezing zijn: Is er werkelijk een tegenstelling tussen economische en sociale politiek, dus tussen sociaal-democratie en liberalisme enerzijds en christen-democratie anderzijds? Of is deze nieuwe antithese te veel geïnspireerd door vier jaren van geïsoleerde CDA-oppositie? Kent onze maatschappij buiten de overheid nog groepen die collectieve verantwoordelijkheid kunnen dragen of moet ook het CDA zich neerleggen bij een maatschappij van louter individuele belangen? Deze vragen noodzaken tot debat binnen onze partij. Leden die volop in de maatschappij staan en die tot op heden nog geen partijfuncties vervullen, moeten daarbij betrokken worden. Revitalisering van het CDA vereist onorthodoxe methodes, maar met behoud van ons elan: Nieuwe wegen, vaste waarden, goede mensen. Onze missie zal slagen als christen-democratische uitgangspunten weer kwalitatief goed en eigentijds uitgedragen kunnen worden."

Henk Peter Kip (*aanwezig bij 1-mei-lezing*)

goed in die meer afstandelijke positie. Je eigen portemonnee wordt belangrijker dan het bedrijf.

Evenzo ziet men de overheersende rol van het externe advies. Zowel in de politiek als in het bedrijfsleven is het nemen van verantwoordelijkheid een steeds schaarser goed. Specialiseren en adviseren is de trend, en daarheen rollen ook de guldens, zoals goed is te zien in de namiddag op het golfterrein. Ook voor het externe advies geldt dat de betrokkenheid bij de mensen en bij de besluitvorming een hele andere is, dan als men ook zelf verantwoordelijkheid draagt voor de uitvoering. Al met al vervreemdt het de samenleving van besluiten die de samenleving wel direct raken. Besturen wordt dan nog risicolozener. En verantwoordelijkheid een vrijblijvender begrip. Is het toevallig dat op een na alle bewindslieden van het zittende kabinet die ernstige fouten begingen, fluitend konden blijven zitten? Niemand is kennelijk meer verantwoordelijk. En de burger beziet het al, en besluit het daarna in zijn pet te gooien.

Daarom ook worstelt de Nederlandse politiek met haar samenleving. Het CDA verloor bij de vorige verkiezingen 20 zetels. En de PvdA 12. Het toen zittende kabinet ging van een tweederde meerderheid in de Tweede Kamer terug naar zelfs een gewone minderheid. Dat is nog steeds zonder precedent. Actuele opiniepeilingen indiceren dat het aantal zwevende kiezers nog steeds erg groot is, tussen de 30 en 50 procent. De verkiezingscampagne heeft langzamerhand nauwelijks nog iets te maken met werkelijk contact met de eigen achterban. Het CDA is wekenlang op reis geweest naar dorp en stad, onvermoeibaar, en krijgt het predikaat: slechte campagne. Wim Kok, sterk en sociaal, verlaat zijn Torentje een enkele keer per dienstwagen om enkele burgers het voorrecht te gunnen van zijn aanwezigheid. "De beste campagne", zeggen de onderzoeksbureaus. Heeft u van Wim Kok de afgelopen weken veel diepgaande gedachten kunnen noteren over zijn visioenen op de samenleving? Heeft u hem gezien, omringd door

grote groepen partijgenoten, discussiërend over de problemen, overredend, gesticulerend, motiverend, geëngageerd? Natuurlijk, als minister-president en televisiepersoonlijkheid kan hij op veel belangstelling rekenen. Ik las gisteren dat uit peilingen blijkt dat een groot aantal mensen de journalist Paul Witteman wel een geschikte minister-president zou vinden. Het opvolgingsprobleem voor de PvdA van Wim Kok lijkt me geregeld. Maar in een democratie moet politiek toch iets meer zijn dan het aardige gezicht van vandaag? Want juist die steun is zo vluchtig, en de politiek moet nu eenmaal ook weleens in de regen met de mensen praten.

Natuurlijk vraagt een televisietijdperk om persoonlijkheden die in hun publieke optreden juist en misschien vooral op televisie gezag kunnen tonen. Dat is een extra eis die men aan politici kan stellen, dezer dagen. Maar fundamenteler is het daaronder liggende vraagstuk dat ik zojuist noemde. Namelijk de individualisering van de vrijheid en de collectivisering van de verantwoordelijkheid. Televisiedemocratie bestaat inderdaad als men die situatie laat voortbestaan. Het leidt tot een continuïteit in meerderheid zwevend kiezerscorps dat zich als het er op aan komt laat paaïen door media-impulsen die veiligheid en continuïteit beloven. Zoals de paarse coalitie nu doet na vier jaar zomereconomie. Alleen D66 valt wat uit de boot. Mevrouw Sorgdrager heeft eergisteren nog eens onderstreept waarom. Maar ook voor PvdA en VVD komt er weer eens een economisch najaar. Misschien al snel. En dan zweeft het electoraat weer even hard weg, als dat het is komen aanwaaien. Ook die partijen hebben op den duur belang bij een steviger worteling. Daarom dienen de verhoudingen binnen de samenleving te

worden bijgesteld. De verantwoordelijkheid moet veel breder worden gedragen en gevoeld. In Den Haag is er geen Nico die voor ons de klusjes doet, als er in ons maatschappelijk huis een probleem is. Democratie en verantwoordelijkheid zijn twee verwante begrippen. Dan gaat het dus om verantwoordelijkheid in de meest brede zin. Naast verantwoordelijkheid voor de eigen daden en voor de eigen omgeving is ook bredere maatschappelijke verantwoordelijkheid relevant. Het wil zeggen dat men geest, energie, tijd en geld beschikbaar wenst te stellen voor gemeenschappelijke doelen. Die

inzet wordt ook gevraagd van het bedrijfsleven. Het gaat niet alleen om de jaarcijfers, maar ook om de verantwoordelijkheid voor arbeid en milieu. Een echte

Twee hoofdstromen: de economische en de sociale

democratische samenleving is een samenleving waarin iedereen meedoet, meedenkt en meevoelt. Omdat het uiteindelijk resultaat in ieders belang is.

Uiteraard is de vraag aan de orde of er straks in die volgende eeuw sowieso nog plaats is voor de traditionele partijen. Als we zo doorgaan heeft straks geen enkele politieke partij nog reden van bestaan, en wordt de zoon of dochter van Paul Witteman inderdaad minister-president. Op grond van kijkcijfers. Het CDA wil zo'n bestel niet. De nederlaag bij de vorige verkiezingen heeft ons over veel onderwerpen aan het denken gezet. De democratische legitimatie had daarbij niet de minste aandacht. Moeten wij zoeken naar eigen Wittemannetjes? Of willen wij naar een fundamenteel an-

**Als Wim Kok straks
terugtreedt wacht
de PvdA een
gewelddige reactie.**

dere benadering? Wij hebben gekozen voor die laatste weg. In onze analyse is het aantal en soort van de stromingen in Nederland veranderd. De twintigste eeuw begon met drie hoofdstromen, de eenentwintigste eeuw kent er nog twee. Deze eeuw was het tijdperk van het socialisme, het liberalisme en vooral de christen-democratie. Daarbij waren socialisme en liberalisme geënt op economische analyses, en was de christen-democratie duidelijk geparenteerd aan de christelijke kerken. De volgende eeuw vangt aan met twee hoofdstromen: een economische en een sociale. In de economische stroming zal de wet van de markt een belangrijk gegeven zijn. De welvaart in Nederland kan worden bereikt door de zeilen maximaal te zetten naar de internationale economische wind. Het vraagt binnenslands om geoefendheid en discipline om die maximale stand telkens te bereiken en aan te houden. Het accent ligt op individuele ontplooiing en persoonlijke verantwoordelijkheid. In de sociale stroming wordt welzijn nadrukkelijk gesteld naast economische soliditeit. Respect voor het menselijk leven van vroeg tot laat is het vertrekpunt. Samenleven doe je niet alleen, is daar het motto. Het accent ligt dan ook op saamhorigheid. Ook hier geldt discipline, maar dan meer op grond van morele waarden. Persoonlijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid spelen in dit maatschappijbeeld een grote rol. In termen van rechts-links volgen de twee hoofdstromingen enigszins de klassieke indeling: zoals vroeger tussen confessioneel en niet-confessioneel. De rechts-linksindeling van later, waarbij de verhouding staat-privaat of inkomensverdeling de criteria waren, is nu al achterhaald, zo toont de tegenwoordige opstelling van de PvdA aan. De economische stroming straks wordt

waarschijnlijk het meest duidelijk vertegenwoordigd door de VVD, met wat paarse satellietjes in het kielzog. De sociale stroming is de richting waarvoor het CDA kiest. Economische soliditeit en een grotere aandacht voor individuele discipline kunnen enige tijd gemeenschappelijke punten van aandacht zijn, maar de richting van denken is toch geheel verschillend. Het *déclain* van Frits Bolkestein voor het huidige program van het CDA is in dit verband indicatief. De PvdA komt in deze analyse niet aan de orde. Nu de historische tweede-

“Volgens de fractievoorzitter zal de rechts-links indeling, waarbij de inkomensverhoudingen centraal stonden, op den duur verdwijnen. In de volgende eeuw zal er namelijk een nevenstroom ontstaan, waarbij welzijn nadrukkelijk wordt gesteld naast economische soliditeit. Het CDA zou in deze ‘sociale’ stroming toonaangevend worden. Als vanzelf zal deze tweedeling, geldgericht versus sociaal voelend, echter niet ontstaan. Zowel de liberalen als de sociaaldemocraten zullen namelijk blijven vasthouden aan een indeling, waarbij zij zichzelf kunnen positioneren. Dit geeft houvast. Het CDA zal de komende periode de links-rechts terminologieën moeten ontstijgen. Het feit dat ons program niet te plaatsen was in bovengenoemde termen heeft de partij deze verkiezingen namelijk wellicht opgebroken.”

Nicolien Kok (aanwezig bij 1-meilezing)

"Zoals Jaap de Hoop Scheffer aangeeft lijkt het erop dat de traditionele links-rechts tegenstelling in de Nederlandse politiek wordt vervangen door een tweedeling waarbij aan de ene kant het individu, materialisme en kwantiteit centraal staan en aan de andere kant samenleven, immateriële waarden en kwaliteit. Het CDA heeft op deze nieuwe as duidelijk positie gekozen. De uitdaging waar het CDA de komende jaren voor staat is om deze nieuwe positie op een eigentijdse manier in te vullen. Uit onderzoek blijkt dat veel jonge mensen, ook niet-traditionele CDA-kiezers, het op veel punten eens zijn met de inhoud van het CDA-verkiezingsprogramma. Jaap de Hoop Scheffer merkt terecht op dat een groot aantal van deze mensen zich echter niet aangesproken voelen door het CDA. Termen als gezinsbeleid en waarden en normen worden nog vaak geassocieerd met een terugkeer naar de jaren vijftig. De uitdaging voor het CDA is om ook deze kiezers te bereiken met een modern maar toch eigen geluid dat aansluit op de uitgangspunten van het CDA. Hierbij gaat het zeker niet alleen om de verpakking, maar ook om de inhoudelijke boodschap. Enerzijds ligt hier een grote kans. Anderzijds is het ook een noodzaak indien het CDA ook in de toekomst een brede partij wil zijn voor alle lagen en leeftijden van de bevolking."

Joost Verheijen (voorzitter *Schlemmergroep*)

ling arbeid-kapitaal aan relevantie heeft ingeboet, en de inkomensverdeling binnen de samenleving van veel meer factoren afhankelijk is geworden dan van de vraag waar je wieg stond, lijkt de bestaansgrond van de PvdA aan stevigheid te verliezen. Daar komt bij dat onder Wim Kok de PvdA geen enkele poging heeft ondernomen in beleid of in gedachtenvorming bij te dragen aan het zoeken van antwoorden op de wezenlijke vragen van vandaag en morgen. De PvdA heeft zich bekeerd tot het pragmatisme. Het drijfzand van de kijkcijfers-populariteit komt in zicht. Als Wim Kok straks terugtreedt wacht de PvdA een geweldige reactie.

En Europa? Wordt ook de Nederlandse politiek toch niet deel van een groter geheel? Dat zal zeker het geval zijn. Maar voorlopig zal het noodzakelijk groeiende Europa, en daarbinnen ook de Monetaire Unie, een huis zijn met veel woningen. Juist de analyse die ik

vandaag hier heb gehouden over de betrokkenheid van onderop veronderstelt een politieke cultuur die in aanzienlijke mate nationaal is, waarmee mensen zich nog goed kunnen identificeren.

De jongere generatie en het issue-denken

Over de drempel van de eenentwintigste eeuw zal ook een andere generatie het stuur geleidelijk gaan overnemen. Zijn zij nog betrokken op de huidige politieke cultuur? Met name de jongere generatie, zeg maar 40-, is eigenlijk al niet meer ingegroeid in de traditionele partijverhoudingen in ons land. Niettemin zijn deze jonge mannen en vrouwen wel degelijk politiek belangstellend. Maar mede omdat de partijen hen veel minder een samenhangende visie hebben geboden, zijn zij er aan gewend vraagstukken telkens op hun eigen merites te bezien. Dit *issue-denken* is niet vanzelfsprekend en blijvend.

Onverminderd geldt dat verreweg de meeste politieke en maatschappelijke vraagstukken heel veel raakvlakken hebben met andere onderwerpen. Juist het formuleren van idealen kan een mogelijkheid geven voor meer samenhangende oplossingen. Zolang de Haagse politiek in zichzelf blijft gekeerd, kreunend onder de massieve berg problemen en zoekend naar macro-oplossingen, zonder de samenleving daar zelf op aan te spreken, zolang zullen idealen niet worden gevoeld en blijft *issue*-denken regel. Bovendien, als men mensen niet betreft bij besluitvormingsprocessen hebben zij alleen het eigen belang als maatstaf voor het resultaat. Het zoeken naar en het samen vorm geven aan idealen is hét middel om ook de nieuwere generaties enthousiast te betrekken bij de ook voor hun zo belangrijke politieke afwegingen en besluiten. Het valt mij trouwens op dat de jongere generatie een bepaald energiek engagement vertoont, en op het punt van bijvoorbeeld waarden en normen niet alleen verwant is, maar ook uitgesproken en gedecideerd. Verwant zeg ik, want uit onderzoek bleek onlangs dat veel mensen van die generatie waarden en normen aangaven die, zonder dat zij dit wisten, heel dicht uitkomen bij het CDA. Toch is het CDA in die omgeving verre van populair. Het CDA wordt gemakkelijk vereenzelvigd met ouderwets, voorbij en bevoogding. Het is een uitdaging met deze generatie samen het CDA om te vormen tot dé sociale partij van de volgende eeuw. Uiteraard blijft het CDA daarbij uitgaan van zijn christelijke principes. Wij zijn zeer bereid, ja zelfs verlangend om ons aan te passen aan de nieuwe tijd. Maar de boodschap van naastenliefde uit het christendom is nog steeds niet overtroffen door een betere.

Een nieuw CDA

We staan aan de vooravond van de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Misschien leidt het volgende kabinet ons de volgende eeuw in. Met Paars-II zou ik daar overigens geen fles wijn op willen zetten. Kok en Bolkestein verkopen elkaar vandaag nog wel als twee-eenheid, maar echte liefde lees ik niet meer in de ogen. Het CDA is in deze campagne vooral op zoek gegaan naar zijn kiezers. Ik denk dat onze karavaan de meeste kilometers heeft afgelegd. Wij hebben veel enthousiasme ontmoet. Wat de uitslag ook zal zijn volgende week woensdag, het CDA heeft een zeer gemotiveerde achterban, waar wij trots op zijn. Met hen samen willen wij werken aan een samenleving die het waard is om in te leven. Waar men tijd heeft om vriendelijk voor elkaar te zijn en aandacht te geven, of het om jong, middelbaar of oud gaat. Waar veiligheid vooral voortkomt uit respect en niet alleen vanwege de agent om de hoek (die er trouwens wel moet komen). Een samenleving die niet cynisch is, en die idealen durft te hebben en durft uit te dragen. Ik sprak in mijn inleiding van een millenniumprobleem. Met name in de politiek moeten wij onder ogen zien dat er nog heel wat sleutelwerk nodig is, voordat wij klaar zijn om de drempel over te gaan. Het CDA is de afgelopen jaren intensief bezig geweest met onderzoek en oriëntatie. Wij kiezen voor een nieuw CDA, dat graag met jong en oud gaat werken aan de toekomst. Gebaseerd op christelijke waarden, werkend aan een werkelijk sociale samenleving. Het CDA kan tot twee tellen. Nu de computers nog.

*Mr. J.G. de Hoop Scheffer is
lijsttrekker en fractievoorzitter van het CDA*